

<https://doi.org/10.60056/CCL.2024.10.141-154>

Владимир САБОУРИН¹

**Третият Рим: дистопия и архаика като история на настоящето
в *Пътешествие до Елевсина* на Виктор Пелевин**

Резюме

Настоящата статия е въведение към прочита на романа на Виктор Пелевин *Пътешествие до Елевсина* (2023) като парадигматичен пример на ключови константи и тенденции в руската дистопична литература от първата четвърт на XXI век. *Пътешествие до Елевсина* е заключителната част на трилогия, чиито предходни части са сборникът новели *Transhumanism Inc.* (2021), задаващ дистопичната вселена, и романът *KGBT+* (2022), чието действие протича в тази вселена вече в условията на „специалната военна операция“. При прочита на романа на Пелевин като част от трилогията изхождам от допускането, че съвременната руска дистопия, започвайки с *Лазурната мас* (1999) на Владимир Сорокин, е идиосинкразно и симптоматично преди всичко ретро-антиутопия. Това специфично сплитане на дистопия и архаика е разгледано в *Пътешествие до Елевсина* като история на настоящето на ерата Путин с нейната неототалитарна версия на руската имперска концепция за „Третия Рим“, която е ключова за романа.

Ключови думи: руска дистопична литература, XXI век, архаика, ретро-дистопия, Трети Рим, Виктор Пелевин

Abstract

**The Third Rome: Dystopia and Archaism as History of the Present
in Victor Pelevin's *Journey to Eleusis***

This article is an introduction to the close reading of Victor Pelevin's novel *Journey to Eleusis* (2023) as a paradigmatic example of the Russian dystopian literature from the beginning of the 21st century. *Journey to Eleusis* is the final part of a trilogy whose previous installments include the collection of short novels *Transhumanism Inc.* (2021) that set the dystopian universe, and the sequel *KGBT+* (2022) taking place already in the wartime sociopolitical reality. I argue that starting with Vladimir Sorokin's *Blue Lard* (1999) the contemporary Russian dystopia intertwines idiosyncratically futurism and archaism into a retro-dystopian frame, which I discern in Pelevin's trilogy. As I view it, this specific dystopian blend aims at the representation of a history of the present of the Putin era with its neo-totalitarian version of the Russian imperial concept of the “Third Rome” which is crucial to *Journey to Eleusis*.

Keywords: Russian dystopian literature; 21st century; archaism; retro-dystopia; The Third Rome; Victor Pelevin

На паметта на Сирма Данова

Този текст е въведение към по-обхватно изследване, започнало с прочита на романа на Виктор Пелевин *Пътешествие до Елевсина* (2023). Непредвидено тръгвайки от него, в

¹ **Vladimir SABOURÍN** (1967, Santiago de Cuba) is a poet, literary critic and translator. He has defended a PhD thesis on *Introduction to Metalanguage of Humboldt's Philosophy of Language* (1994). He became associate professor with the monograph *The Origin of the Spanish Picaresque Novel: The Genealogy of Realism* (2006). He is a Doctor of Philological Sciences (2010) with the dissertation *Mystique and Modernity. The Spanish Catholic Mystique of the Golden Age*. He is currently Professor of Comparative Literature at the University of Veliko Tarnovo “St. St. Cyril and Methodius”.
ORCID ID : <https://orcid.org/0009-0000-8473-9889>

предстоящите страници ще се концентрирам върху някои константи и тенденции в руската дистопична литература от първата четвърт на XXI век. Започвайки с *Лазурната мас* (1999) на Владимир Сорокин, съвременната руска дистопия е идиосинкрално и симптоматично преди всичко ретро-антиутопия. От повестта *Денят на опричника* (2006) и сборника разкази *Захарният Кремъл* (2008), разполагащи се във вселената на едно футуристично Ново средновековие², монстрозното сплитане на дистопия и архаика у Сорокин придобива отчетливо изразена социалнополитическа референция към етнофундаменталистката *Rex Russica* на путинската ера. В задействаната от режима главоломна динамика при прехода от клептократичен хиперкапитализъм³ към великоруско-православен националболшеvizъм на този наративен модел бе съдено продуктивно бъдеще. Както в обхваналата тринадесет години Сорокинова трилогия, включваща новелата *Виелци* (2010) и романите *Доктор Гарин* (2021) и *Наследие* (2023), така и в рамките на късната ретро-дистопична трилогия на Пелевин от началото на второто десетилетие на века повествователните вектори на дистопията и архаиката имат като резултанта една профетична история на настоящето. Двете трилогии бяха доведени до своя завършек на практика едновременно през ослепително-призрачната есен на една и съща година.

I

Когато започнах да чета новия ежегоден⁴ есенен роман на Виктор Пелевин *Пътешествие до Елевсина*, пристигнал в началото на октомври от книжарница в Хелзинки, в

² Сорокин заимства термина от Н. Бердяев. Срв. Соколов, Б. «Феодализм уже наступил». Интервю с Владимиром Сорокиным, *The New Times / Новое время*, № 35 (303), 28.10.2013 <<https://newtimes.ru/articles/detail/73573/>>. Посетено на 4.11.2023. В това интервю, посветено на излизането на романа *Телурия* (2013), Сорокин го определя „все пак [като] утопия, а не антиутопия“. При Сорокин дистопията и архаиката се намират една спрямо друга не само в съотношение на „диалектика на Просвещението“, но архаичният терор и ужас притежава отвъд тази диалектика и някаква утопична функция на Ницшеански „чук“ – и Сорокински *леден чук* – разбиващ „железната клетка“ (М. Вебер) на Модерността и нейното бъдеще, футуристично застинало в шеметното си движение след „края на историята“. С оглед на разглежданата тук проблематика на дистопията и архаиката като история на настоящето в *Пътешествие до Елевсина* изнасям пред скоби тази утопична перспектива у Сорокин.

³ При тази формулировка комбинирам понятието на икономиста Тома Пикети за „хиперкапитализма“ на бившите социалистически страни с определянето на путинския режим като „клептократичен“ (kleptocratic regime) на политоложката Карен Давиша, вж. Pikkety, Th. *Kapital und Ideologie*, München: Beck, 2020, 726 и Dawisha, K. *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, New York: Simon & Schuster, 2015, 38. Самият Пелевин използва формулировката „клепто-корпоративен комунизъм“ – Пелевин, В. *KGBT+*, Москва: Эксмо, 2022, 113. По-нататък в текста цитирам романа по това издание със сиглата KGBT и съответните страници в кръгли скоби. Остава да разберем как хиперкапитализмът (по Пикети) или клепто-корпоративният комунизъм (по Пелевин) мутира в националболшеvizъм при запазване на клептократичния общ знаменател в епохата на неговото военновременно свръхвъзпроизводство под формата на „специална военна операция“ (СВО).

⁴ Вече от десетилетие Пелевин издава с един Стивън-Кингов неистов ритъм по роман на година, поставяйки всяка есен пред една и съща непродуктивна дилема както литературните критици, така и феновете си: изчерпал ли се е или не. Ако парафразираме една антична поговорка, това, което е позволено на Кинг, явно не е позволено на Пелевин. Въпросът е защо – при положение, че и двамата са върховни божества в съответния литературен пантеон, в каквито и жанрови облици на зевсове или бикове да се явяват. Всеки пантеон обаче с правилата си.

него ме занимаваше преди всичко реализираната дистопия на войната на путинска Русия; когато го завърших и препрочетох, на нейно място застъпи архаиката на смъртта в чист вид. Бях чел с променливо вдъхновение и фрустрации предходните две части на трилогията, която се разгръща в ретро-дистопичната вселена на Transhumanism Inc., задаваща заглавието на първата част. Началото ѝ бе поставено още в предвоенната епоха по модела на Сорокиновата *Телурия* (2013), мозаично създаваща от новели един ретро-футуристичен романов свят. Във фокуса на едноименния първи роман *Transhumanism Inc.* (2021) бе зъкърбърг-„голденщерновият“ информационно-мрежов, еко- и феминистко-фундаменталистки капитализъм. Втората част на трилогията излезе осем месеца след началото на войната, чието присъствие в *KGBT+* (2022) като „екстралингвистична действителност“, както иронично формулира уводният дисклеймър (който се прехвърля и в трета част), дълбоко разочарова тогавашните ми очаквания. Врязалите се в паметта ми образи на събирателната пропагандистка „медия-валкирия“ Симонян-Соловьев-Кисельов-Скабеева-и-Ко и предизвестеното онирично-наказателно изгаряне на героя в Т-34 при битка с германски „Тигър“ (*KGBT*: 485) определено не ми бяха достатъчни.

За разлика от суровата мощ на конструираната в новелите от предвоенната част на трилогията дистопично-архаична вселена, ироничността на един роман на възпитанието по време на война във втората чувствително олекваше въпреки заявката на автора в автоблъргба – самият той добър пример за слабостта на ироничния ключ към случващото се – че книгата иде да помогне „да се преживее нашата велика епоха с минимални щети за здравето и психиката“. Кондензираният в новелите трезв ужас беше разводнен в пародия на *self-help* литературата в момент на форсмажорна нужда от помощ. Необичайно за Пелевин с неговите обичайни Тарантиновски разврзъки със съспенс и обрати докрай, *Bildungs-self-help* повествованието на *KGBT+* сякаш не знаеше как да свърши и прокрастинираше с директни „екстралингвистични“ дублики към реплики на руската т. нар. „либерална опозиция“ по адрес на „неясността“ на неговата „гражданска позиция“. Същевременно романът започва с рамкова новела, в която яснотата недвусмислено е изведена на сюжетно равнище, а иронията е сурдинирана. Аз-повествователят в новелата (чиято реинкарнация ще е аз-повествователят в романа) е офицер от японската окупационна армия по време на Втората световна война. Доскорошен дзен-будистки монах с „европейски уклон“ в образованието си, той възприема идеологическата подготовка на войната и всекидневието си на окупант в Бирма (сегашна Мианмар) с цялата желана яснота, която по-късно ще отслабне в реинкарнацията и иронията. „Ако човек се замислеше за случващото се, още тогава можеше да се разбере, че Империята я готвят за

страшна касапница“ (KGBT: 12). Тук е най-ранната яснота на Пелевиновата позиция спрямо войната, независима от принудите на политическата конюнктура и публицистичните изяви.

По-коректно от изискването на ясна гражданска позиция ще е да си представяме Пелевин като този японски офицер от Втората световна война, преминал през „европейски уклон“ и дзен-будизма и попаднал сега на фронта, както в по-ранен период бе попаднал в Октомврийския преврат като шизофреник с дзен-будисткото име Пустота. „Докато разглеждах статуите на Буда, беседвах с монасите и размишлявах за високото, войната се разгаряше – но аз оставах в тила. До мен достигаха смътни слухове за зверствата, извършвани от нашите войници на континента в Китай“ (KGBT: 19-20). В навечерието на разгарянето на големия дебат за вината и/или отговорността на руснаците, връщащ ни към Ясперовите определения в „часа нула“ на нацистка Германия⁵, японският офицер е благодарен за „добрата карма“, която го избавя от „съучастничеството в жестокостите“. Непосредствено преди да напусне войната по пътя на будистка реинкарнация той прави равносметка, която по-скоро не бихме очаквали на прага на подобно пътешествие, което няма сякаш никаква връзка, търси да скъса всяка връзка със света в момента – но при Пелевин винаги я има и винаги се сплита – за който свят трябва да го е грижа в крайна сметка правещият тази равносметка. „Тази война ще свърши зле за Империята. И ще е цяло чудо, ако нашата нация изобщо се запази на Земята“ (KGBT: 86). През 2022-та това бяха повече от ясни думи, казани от будист с единия крак в следващата си реинкарнация, в последващия разказ за която Пелевин безуспешно, метанаративно-иронично щеше да се брани от обвиненията в липса на ясна гражданска позиция. Изходната трезвост на сюжета с японския офицер е по-мъдра от финалната метанаративно-квазипублицистична ирония: „Империята се забърка във война и това няма да свърши добре“. (KGBT: 88)

Реинкарнацията на японския офицер от историческата рамкова новела в руския рапър от ретродистопичното романо повествование същевременно улавя в реалното време от самото начало на „специалната военна операция“ социалнополитическата важност на позиционирането спрямо войната на ключови фигури от руския шоубизнес и младежка субкултура. В целия спектър от Ала Пугачова до неизвестни в България рапъри с култов статус (Охххумигон, Face) – приваждам само имената на осъдилите под една или друга форма войната срещу Украйна – влиятелните фигури на попкултурата бяха изправени пред необходимостта да заемат позиция: на *путинг* или в емиграция (външна или вътрешна). Рапърът аз-повествовател в *KGBT+*, чийто продуцент се оказва куриран от службите, е въввлечен на сляпо в операция по

⁵ Вж. Jaspers, K. *Die Schuldfrage* [1946]. In: *Karl Jaspers Gesamtausgabe*, Bd. I/23, hrsg. v. D. Kaegi, Basel: Schwabe Verlag, 2021.

ликвидирането на високопоставена фигура от световния финансов елит и осъден за убийството в качеството си на подставено лице. По-близо до наивния и образоващ се герой на дистопичен *Bildungsroman*, отколкото до цинично-умъдрения още от детство персонаж на (дистопичен) пикаресков роман, рапърът разказва ретроспективно своя живот като вече прозрял и съответно играещ по правилата пораснал и в крайна сметка преуспял *pícaro*. Първата му среща с ключов феномен на войната е като сервитьор. „Оглавяваше масата истинска медиа-валкирия – с бръсната татуирана глава и белези от три допълнителни чипа. Една от хипнотичните фурии, които сердоболите [абривиатура на Социалистически евразийски революционни демократи-консерватори (болшевики)⁶, б. м., ВС] наемат за огромни пари да подгръват рептилния мозък на дълбинния народ“ (KGBT: 182).

Непосредствено преди дебюта си, коментирайки хетероглосната семантика на понятието *повестка* (призовка, обществен дневен ред, употреба на ЛГБТ-фигури или представители на други раси в политиките на инклузивността), рапърът дава като първи пример призовка от военкомат, сатирично репликираща в рамките на ретродистопичния свят на романа мобилизационните мероприятия в путинска Русия: „да се явите в десет сутринта за наказание бой с пръчки [*розги*] за невявяване на /В-дума/ сборове“. (KGBT: 233) Тук се появява и емблематичната за началото на войната „политкоректна“ табуизация – и съдебно преследване на употребата – на самата дума „война“. „Помня тези бледни празни дни, буквално изсмукани от страха. Предчувствието на голяма /В-дума/ и несгоди“ (KGBT: 145). За разлика от сатирично-макабрения регистър на примера с военните сборове предчувствието за голяма война звучи всекидневно-реалистично. От тоналността на пряката референциалност Пелевин преминава към чистия и неудържимо комичен персифлаж на „Троянската /В-дума/“ (KGBT: 151) и връщането на табуто в изходната му сфера на политическата коректност: „Но преди това читателят, мисля си, очаква от мен две-три безстрашни и неортодоксални думи за съвременните джендърни диспути и културни /В-дума/“. (KGBT: 303) Войната в реално време не променя конструктивния принцип на дистопичната вселена на Transhumanism Inc., в която западната политкоректност и путинските езикови табуто са явления от един и същ разред. „Тук [на Запад, б.м., ВС] трябва да си подбиращ приказките почти като у нас. Не бива, например, да бъркаш думата „nigga“ с N-думата. N-думата не бива нито да се произнася, нито да се мисли. За нея се отговаря по-строго, отколкото за В-думата в Москва“ (KGBT: 492). Това структурно изравняване на путинската война и културните войни на политиките на идентичност, особено

⁶ В абривиатурата на управляващата партия в ретродистопичната Русия на Пелевин има игра на думи със „сердобольный“ – чувствителен, състрадателен, жалостив: чувствителен, състрадателен, жалостив, сантиментален болшевик (или неолиберален комсомолец).

настоятелно прокарано в проточващия се финал на *KGBT+*, оставя мъчителното усещане за концептуален мотор, работещ на празен ход.

Протяжно колебаещият се преди свършването финал на втората част на Пелевинската трилогия, концептуално релативиращ ужасите на войната в структурното изравняване на канселираните на политиките на идентичност, от една страна, и дългогодишните присъди (имащи да се изтърпяват под строг тъмничен режим) за „дискредитация на руската армия“ посредством употребата на думата „война“, от друга, с нова сила ни връща към тласкащия към вземане на решение потенциал на опита на войната на японския офицер в началото на романа. Този решаващ опит инициира реинкарнацията му като рапър в дистопично-путинска Русия.

Мисля, че дълго щях да флиртувам с неизвестното, но помогна войната. (KGBT: 84, курсив мой, ВС)

II

Кой, ако не Пелевин (и диоскурът му Сорокин), продължавах да си казвам, може да каже нещо – отвъд комсомолски правилната неолиберална публицистика и лирика – за „екстралингвистичната действителност“ на „специалната военна операция“, криминализираща първоначално самата дума война (и думата мир също), за да я превърне по-късно чрез едно типично Сорокиново-Пелевиново превъртане от *Денят на опричника* и *Кристалният свят* в ретроантиутопична Велика отечествена и националболшевишка Революция в едно. Същевременно вече бях спрял да очаквам от Пелевин нещо повече по темата след направеното в *KGBT+* (и започнал търпеливо да изчакам нежегодния роман на Сорокин с главоломните му монстрозни буквализации на метафори на общества и епохи), когато заключителната книга на трилогията изведнъж изпълни реторично-игровия си дисклеймър за „случайните сходства с екстралингвистичната действителност“ с почти практическо, ще рече буквално юридическо съдържание с оглед на углавния кодекс на военновременна квазинацистка Русия. Може да се каже, че дочаках своя личен античен финал на трилогията. Може да се каже и с любима реплика от *Апокалипсис сега*: „Исках мисия и поради греховете ми тя ми бе възложена“.

Попадайки на *Пътешествие до Елевсина* в катастрофален за мен момент, неволно си изясних, меко казано без да искам, нещо, което винаги ме е тревожело у Пелевин. Без значение дали става дума за ранните шедьоври *Отшелника* и *Шестопръстия* (1990), *Кристалният свят*, *Омон Ра*, *Животът на насекомите*, *Чапаев* и *Пустота* и *Ника* (1992), от една страна. Или пък за последното десетилетие на по роман на година, от друга, започнало с „вампирия“ *Батман*

Аполо (2013)⁷, епично продължение на *Empire V* (2006), представляващ, на свой ред, романово продължение и разгръщане на невероятната мистична сюжетна линия на нощните пеперуди от втория роман на Пелевин *Животът на насекомите* (1993). Фигурата на вампира като последно звено на цивилизационна хранителна верига, в която човекът е в ролята на „доен добитък“, продукт на вампирска изкуствена селекция, се появява във финала на *Transhumanism Inc.* Същевременно тя изпълнява лайтмотивна функция и в последната част на трилогията под формата на антична демонология, пронизваща рефлексите на императора на Третия Рим и индуцирания от него психеделичен опит на следователя аз-повествовател, разследващ под прикритие възможен апокалиптичен сценарий, в който Императора опасно в глобален мащаб превишава пълномощията си на отговарящ за локална симулация с наименование „РОМА-3“.

Погледнато откъм праобразата на вампира/демона такъв, какъвто се явява в ранната инсектологична парадигма на *Животът на насекомите*, той е оксиморонен хибрид от комарите-„кръвопийци“, репрезентиращи предприемачите от Елцинската епоха на първоначалното натрупване на капитала, и нощните пеперуди-„мистици“, подхващащи езотеричните нагласи и търсения на късния „развит социализъм“. Изходният ареал и място на действие на този епохален хибрид на комар и нощна пеперуда, който ще еволюира в *Empire V* и *Батман Аполо* до прилепа-вампира от петродоларовата ера⁸ *ante Crimaea*, е локализиран в един курортен Крим от началото на 90-те, усещан още като пълноценно, макар и овехтяло-руинирано южно крайбрежие и топло море на хиперборейската съветска империя. Когато протагонистът на вампирската диалогия за първи път се поглежда в огледалото след метаморфозата си, го

⁷ Във „вампирската“ митология на (засега) диалогията, образувана от *Empire V* и *Батман Аполо*, инициацията на главния герой във висшата каста на „гмуркачите“ в „лимбото“ (пространство, в което може да се общува с мъртвите) е представена като тичане на „тъмен стадион“, при което постепенно „обрастваш“ с фигурата на архаичен воин: „Изведнъж на лявата ми ръка се появи плосък диск от приличащ на бронз метал. [...] Дискът изглеждаше точно като древен щит. На него бе гравирани мотив, напомнящ на нещо средно между двустранна секира и прилеп. [...] След това в дясната ми ръка се появи дълга върлина от същия метал. [...] После главата ми обрасна с шлем – разбрах това, забелязвайки, че гледам на света през бронзови отвори. Аз се бях превърнал в подобие на античен воин-хоплит.“ – Пелевин, В. *Батман Аполо*. – В: Пелевин, В. *Empire V. Батман Аполо*, Санкт-Петербург: „Азбука-Аттикус“, 2021, с. 374. По-нататък в текста цитирам романа по това издание със сиглата БЭА и съответните страници в кръгли скоби. Лимбото е единственото място, където влюбените могат да се срещат в споделена плът, след като възлюбената губи тялото си, буквализирано превръщайки се в „глава“ на митологично същество.

⁸ В епипога на *Empire V* вампирът аз-повествовател декламира и декларира в булгаковски полет над Москва, нежно потъваща в първия сняг, верую, в което „черната течност“ е съположена с „червената“ като носещи стълбове на (ранно)путинския ампир: „Обичам нашия ампир. [...] Съзерцавам суверенните кули, смучещи черната течност от кръвоносните съдове на планетата – и разбирам, че съм намерил своето място в строя.“ – Пелевин, В. *Empire V*. – В: Пелевин, В. *Empire V. Батман Аполо*, цит. съч., с. 268. По-нататък в текста цитирам романа по това издание със сиглата EV и съответните страници в кръгли скоби. Този „строй“, изхождащ от съзерцанието на нефтени кули, успоредно с водещата семантика на „държавен строй“, има ясно изразени марциални конотации: „Само че този строй ще трябва да се държи здраво: очакват ни непрости времена. Защото нито червената, нито черната течност в света не стига за всички. [...] И тогава линията на фронта отново ще премине пред всеки двор и сърце“ (EV: 268). При първия си инициационен полет прилепът-повествовател едва не се връзва в небостъргача-„молив“ на Газпром (EV: 105).

поразяват преди всичко „милиционерските“ му очи като профанно-банален еквивалент и отсамен застъпник на демоничното. „Но най-злокобното бяха очите ми – мънички, хитри, безжалостни и цинично-умни като на милиционера от Москворецкия пазар. [...] Ако трябва да съм напълно честен, силно напомнях на дявол“ (EV: 103). Този прилеп-вампир с милиционерски очички препраща към веруюто на „православния патриот от времето на залеза на империята“, за когото божествено и демонично съвпадат под егидата на православния император, чиято *Donatio Constantini*, макар и фалшификат, е вярна с реалнополитическия оригинал на Историята. „Когато християнството тепърва възниквало, богът на Стария Завет е бил смятан от новото учение за дявол. А после, през първите векове на нашата ера, с цел укрепване на римската държавност и политкоректността, богът и дяволът били обединени в един молитвен обект, на който е трябвало да се покланя православният патриот от времето на залеза на империята“. (EV: 46-47) Това време на залеза на империята е времето на действие на *Пътешествие до Елевсина* като история на настоящето.

Втората част на вампирската диалогия започва – една година преди анексирането на Крим – с „някаква предвоенна тревожност, все едно виждах пред себе си ракетна шахта, отворена за неминуемо изстрелване“ (БэА: 288). Прилепът-вампир вече е недвусмислено „двуглав“ – и пророчески привиждан същевременно като „двустранна секира“. Древният барелеф с двуглавия/двустранната прилеп/секира е дарение, направено от страна на Ирак „поради стратегическите алюзии към държавната символика“ (БэА: 395) на путинската империя, която десет години по-късно ще бъде определена в *Пътешествие до Елевсина* като (симулация на) Третия Рим. В *Батман Аполо* обаче Пелевин все още експлицитно приписва (несимулативните) императорски инсигнии не на руския двуглав прилеп, а на холивудския Батман с фамилия на американска космическа програма. „Той приличаше удивително на някакъв римски император. Как точно обаче се казваше римлянинът – не си спомнях. После се досетих, че това можеше да не е просто сходство. Може би виждах пред себе си същата глава, уловена в мрамор преди две хилядолетия. И тя досега бе жива. Нещо повече – досега управляваше света“ (БэА: 591). За разлика от (вампирско) демоничната симулация на Третия Рим в *Пътешествие до Елевсина*, носещата имената на холивудски супергерой и космическа програма *Pax Americana* еднозначно е ситуирана от *Батман Аполо* в един континуум на реалната политика, възхождащ към Римската империя. Тази констатация на Пелевин от далечната 2013-та със сигурност адекватно предава комплекса, задвижващ руската политика през путинската ера. Високопоставен руски вампир определя в *Батман Аполо* американците като „партньори“ (срв. БэА: 597) – термин,

използван от Путин първоначално позитивно, а след мюнхенската реч с нарастващи иронично-ресентиментни обертонове.

Ако сега се върнем от екскурса из вампирската генеалогия на демоните в *Пътешествие до Елевсина* към противопоставянето на ранния и късния Пелевин, ще трябва да констатираме, че, в крайна сметка, става дума за общо място, споделяно както от професионалната критика, отново и отново повтаряща го с непоносима лекота при всеки нов ежегоден роман, така и от мъчително преживяващите го фенове, принудени всяка есен да се питат в духа на *Толкова обичаме Гленда* кога ще спрат – кога трябва да спрат – да го четат. Аз бях един от тези фенове до *Пътешествие до Елевсина*, който ме накара в екстремни условия да разбера, че няма късен и ранен Пелевин и близката до ума социология на литературата в случая не работи, както не работи примерно при Роберто Боланьо или Стивън Кинг. Тя не работи при неистовото писане, дори когато то има реалния, т.е. непиарен, измерим пазарно резултат, че от него може да се живее без грантове, стипендии, академични пенсии, безплатен градски транспорт за почетни граждани и пр. Нито Кинг, нито Боланьо, нито Пелевин разменят успеха на писането си за тази паница леща, в която дори лещата е пиар ефект, който не нахранва и не утешава. Това, което ме бе тревожило както при pop plus ultra най-любимата новела *Отшелника и Шестопръстия*, така и при *KGBT+*, най-слабата за мен част на Transhumanism Inc. трилогията, сега ме утешаваше, не спираше да ме утешава при ступорното четене и препрочитане на *Пътешествие до Елевсина*.

Тревожеше ме през годините и творбите една простота⁹, граничеща сякаш със схематизма, жанровата и сюжетна механика, лишена сякаш от сиянието и мистиката на плътта

⁹ При първо четене, особено ако четенето започне от последните романи на Пелевин и тръгне после омагьосано да се връща назад към култовите му произведения от 90-те, прави впечатление – зашеметяващо впечатление – постмодернистката езиково-стилистична свръхплътност и -сложност, типична преди всичко за най-ранните разкази от типа на *Кристалният свят* (1991) и особено *Ника*, където с „тежък като силикатна тухла“ късносецесионен стил от „Лекото дихание“ (1916) на Иван Бунин се разказва за любовна връзка по време на амбивалентно-непреводимите, но разбираеми за преживелите ги *лихие девяностые*. Връзката на аз-повествователя с „много по-млада“ от него любовница (една нейна година се равнява приблизително на шест негови) завършва със смъртта на възлюбената, която в последното изречение на разказа се оказва сиамка, безвъзвратно прегазена от подмосковна лада още в първия от деветте й живота: „аз нито веднъж не си бях представял възможната й смърт. Всичко в нея бе противоположно на смисъла на тази дума, тя бе кондензиран живот, както има кондензирано мляко“ – Пелевин, В. Ника – в: Пелевин, В. *Сумасшедший по имени Пустота*, Москва: Эксмо, 2020, с. 287. За тази разновидност на ранния Пелевински постмодернизъм, дефиниран през „ориентираността“ му спрямо руската класика, срв. Богданова, О. В. «Традиционный постмодернизм» рассказа В. Пелевина «Ника», *Вестник Санкт-Петербургского университета, Литературоведение*, Сер. 2, вып. 1 (№ 2), 2003 <<https://cyberleninka.ru/article/n/traditsionnyu-postmodernizm-rasskaza-v-pelevina-nika>>. Посетено на 5.11.2023. Късен, непоносимо дистопично превъртян пример на този най-ранен постмодернизъм, е новелата „Митината любов“ – този път с директно цитиране на заглавието на едноименния разказ на Бунин в самото заглавие – от *Transhumanism Inc.*, първия роман на трилогията, срв. за новелата и романа Сабоурин, Вл. Митината любов. Последният роман на Виктор Пелевин, *Нова социална поезия*, бр. 31, ноември, 2021 <<https://novasocialnapoezia.eu/2021/10/23/vladimir-sabourin-mitinata-liubov-posledniiat-roman-na-viktor-pelevin>>. Посетено на 5.11.2023. Другата, диаметрално противоположна разновидност на най-ранното Пелевинско „нулево

на словото, станало литература. Нещо подобно винаги съм боготворял у Кафка, но никога не го бях свързвал с Пелевин. Нещо подобно от десетилетия се опитвам да постигна в поезията си, търсейки го у Брехт и Боляно, но не го усещах в прозата на Пелевин. Тази простота се оказва последната ми утеха, когато най-страшното предстоеше и неочаквано се случи. Отбелязвам това, защото принципно избягвам да гледам на литературата като утеха, особено след циничното оголване на еднозначната комерсиализация на литературната утешителност по време на пандемията. Лично за мен винаги е бил утешителен голяят акт на четене сам по себе си на каквото и да било, включително и нелитературен текст, но единствено при четенето на испанския *Дон Кихот* преди двайсетина години и за втори път сега при *Пътешествие до Елевсина*, потребността от утеха сама по себе си беше толкова отчайваща, че ме накара да преоткрия за себе си Пелевин като неразделна част от ултимативния пантеон на свещенотрезвата простота в литературата. Толкова за читателя, чийто сертификат за автентичност в крайна сметка не е естетически.

III

В края на *Пътешествие до Елевсина*, антагонистът, който е същевременно и имплицитен автор, казва на протагониста (и читателя, имплицитен и експлицитен), на когото тепърва му предстои да стане автор, поемайки авторството от антагониста: „Ти възникна в онзи момент, когато четеше предисловието на императора“. Това е заглавието на пролога на романа: „Предисловието на Императора“. Императорът е писателски чатбот – някой ден може би ще научим какво в романа е написано с помощта на AI – чието име Порфирий препраща както към несъществуващ, но езиково значещ (пурпурът е антично-християнският цвят на властта) римски император, така и към Порфирий Петрович от *iPhuck 10* (и към родоначалника на двамата, следователя от *Престъпление и наказание*). Стара програма – нещо като Мервингий от втората *Матрица*, оцеляла след Мускусната нощ (кръстена на предрекия събитието „Пророк Илон“¹⁰), в която заподозреният в бунта на съзнанието изкуствен интелект претърпява съгласно вселената на Transhumanism Inc. своята Вартоломеева нощ – Порфирий е преквалифициран от полицейски алгоритъм в император на симулацията ROMA-3. Той обаче продължава да бъде преди всичко автор. И тук в *Пътешествие до Елевсина* Пелевин

ниво на писане“, в чисто далечно бъдеще живеем и четем междуременно ежегодните му романи, е не по-малко брилянтно изпълнена в зашеметяващата простота на първата – за мен недостижимо най-добрата му творба изобщо – Пелевинова новела *Отшелника и Шестопръстия* (1990). Тази новела е и първото по-обемно произведение на Пелевин, предшествашо първия му сравнително кратък роман *Омон Ра* (1991).

¹⁰ Срв. Пелевин, В. *Путешествие в Элевсин*, Москва: Эксмо, 2023, с. 96-97. По-нататък в текста цитирам романа по това издание със сиглата ПЭ и съответните страници в кръгли скоби.

недвусмислено си позволява две сериозни и повествователно мощни „случайни сходства с екстралингвистичната действителност“ – първо, Третия Рим¹¹ и, второ, едно преквалифицирано в кесар ченге със свръхамбиция за авторство, за класически аукториален повествовател от XIX век насред дистопичен свят на симулации на виртуални реалности, една от които е и тежкото му копнее за авторство.

При първата поява на Путин у Пелевин в романа *Числа* (2003) бъдещият свръхамбициозен автор на голям наратив е само „неголям“ портрет в рамка, „фотография под стъкло на Путин в кимоно“¹², при това не на стената зад някое бюро на властта – до най-затънтеното провинциално, както по-късно и парадигматично в *Левиатан* (2014) на Звягинцев – а върху стъклена масичка, от която персонажите шмъркат кокаин в може би най-драстичната експлицитна сексуална сцена в света на генерацията „П“ и империята „V“. Портретът е изровен от „куп въргалящо се по пода бельо“ непосредствено преди началото на акта и внимателно нагласен на кокаиновата масичка така, че да влиза в полезрението на скрита камера (и да няма бликове от стъклото), инсталирана от колегите на П, възцарил се наскоро над генерацията „П“. Джудистът – една от маскулинните ипостаси на П, препращаща към борческо-престъпния му генезис – „добродушно усмихвайки се“, наблюдава първоначално анално обслужване с дилдо, (не)волно психеделично прерастващо в хомосексуална копулация между представители на Елцинския финансов елит. Наблюдава в качеството си на гарант, че компроматът няма да може да бъде качен в Мрежата благодарение на височайшото и маскулиннейшо присъствие на П, компрометиращо джудистката му мъжественост. В Третия Рим П(орфирий) вече ще разполага със серийно селектирани Антиноевци, от които в *Пътешествие до Елевсина* епизодично се явяват като персонажи Антиной XIII (самоубит в рамките на митологична симулация на саможертвата на праобраза) и Антиной XL (за когото се спори дали XL означава поредния му номер или размера, участващ в неуспешно покушение срещу П).

¹¹ За концепцията на Третия Рим вж. Voegelin, E. *The New Science of Politics* [1952], Chicago: The University of Chicago Press, 1987, 113-117. В брилянтния си синтез на проблематиката в броени страници лекционно говорене през още сталинистката 1951 г. Вьогелин съполага Третия Рим и Третия Райх: „Руската идея за Трети Рим се характеризира със същото съчетание от есхатология на духовното царство (spiritual realm) и неговото осъществяване чрез политическо общество както национал-социалистическата идея за *Dritte Reich*“. – Пак там, с. 113-114 (курсив в оригинала).

¹² Срв. Пелевин, В. *Числа*, Москва: Эксмо, 2021, с. 202, 209. Слабо запомнящ се роман, следващ *Generation „П“* (1999) и слагащ край на култовите Пелевинови 90. Същевременно това е най-ранното свидетелство на Пелевин за началото на путинската ера с изместването в подземния свят на чеченците от ФСБ (а.к.а. КГБ), възпльтено във вица за мерцедеса 600 и черната волга: „Мерцедес 600 се врязва на кръстовище в задницата на черна волга с тонирани стъкла. От мерцедеса изскача бандит, почва да троши с приклада стъклата на волгата и вижда в нея полковник на ФСБ. „Другарю полковник, аз все чукам, чукам, а вие не отваряте... Къде да носиме парите?“, пак там, с. 40-41. Възпльщението на самото ФСБ в романа, на свой ред, е фигурата на капитан Лебьодкин, наследник на капитан Лебядкин от *Бесове*, разстрелващ в Тарантиновска сцена дотогавашните (още от Елцинската ера) чеченски „застрахователи“ на главния герой. В романа се явява и българска гадателка под името Бинга, макаронично сплитаща Ванга и бинго.

Цезарите от времето на упадъка са с добре известна, изявено естетическа, артистична и творческа нагласа, но за Пелевин това е само периферна тривия за зарибяване на високодуховни и изтънчени читатели на *Quo vadis* или зрители на *Аз, Клавдий* и *Гладиатор*, за да споменем само високите образци на жанра. Него го интересува дълбинната структура, генерираща симулацията на кесаря с неговия Трети Рим и акламирация го имперски народ. Тази структура в Пелевиновата дистопия е чатботна. „Дейността му се състои на деветдесет процента от генерация на вербални съобщения, с чиято помощ се управлява империята. Останалите функции – личен разврат, борба със съзаклятници, различни увеселения и интриги – това също е, ако се замислим, обработка на вербализации. Всеки достатъчно сложен лингвистичен генератор може да стане римски император. Порфирий представлява именно такъв алгоритъм“. Ченгето, недвусмислено заявява Пелевин, вече дълбоко нагазил в семантично-прагматичното поле на наказателния кодекс на РФ, тайно и полека станало император на Третия Рим, чието сходство с друго екстралингвистично ченге не е случайно, е нещо като Chat GPT.

В коментар към представяне на *Пътешествие до Елевсина* в Ютюб канала на престижния (либерално-емигрантски) литературна критик Галина Юзефович¹³, сдобила се с привилегията да е персонаж в романа и смятаща го не на последно място с оглед на тази свръхзадължаваща към обективност привилегия за еднозначно слаб („преходен“ – с директна препоръка към Пелевин да си вземе пауза от ежегодните романи), чатбот мотивът е разчетен пределно „екстралингвистично“ в един в основата си типичен пример на алегорично четене: „Императорът очевидно е путин който няма план и цел, защото не е човек, а само луд алгоритъм с яка руска закваска и копиране на предходни идеи за развлечения. Преди работил в кgb и фантазирал истории, а сега ето император заплашва целия Свят“ (Потребител с ник LLar, запазвам правописа и пунктуацията на оригинала). В края на романа Порфирий ще изпее путинското СВО-заклинение, докато доубива със секира за жертвоприношение поредния гладиатор, участващ в симулацията специална военна операция: „– Всичко върви по пла-а-ан, – пропя той на гръцки“ (ПЭ: 444). В рамките на симулацията Трети Рим поетично-сакралният гръцки всъщност е – буквално – английско койне, цитиращо попарт икони, на което

¹³ Срв. Юзефович, Г. «Юзефович» рекомендует. Новая книга Виктора Пелевина «Путешествие в Элевсин», 29.09.2023 г.

<https://www.youtube.com/watch?v=GIDqork6SzM&ab_channel=%D0%AE%D0%B7%D0%B5%D1%84%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>. Посетено на 17.12.2023. Представянето на романа е в деня на премиерата му и има промоционален аспект, пряко свързан с предлагане на 25% отстъпка при покупка на електронната и аудиоверсията в определен онлайн магазин – въпреки изрично негативната му литературнокритическа оценка и недвусмислено пейоративната директна препоръка към автора, която звучи отблъскващо назидателно при критик от подобно ниво. Превръщането в персонаж на роман дори когато той е далеч под ранга на Пелевиновия видимо предизвиква у литературните критици (и теоретици) резки амбивалентни движения дори когато тези движения са „внимателен прочит“.

латиноезичният кесар (всъщност немскоезичен като повечето руски царе) иска руският му *mir* да проехти и бъде чут *urbī et orbī*.

Пътешествието до Елевсина е по дефиниция инициация в мистериите на хтоничните култове, пряко свързани с подземното царство. От друга страна, съществен аспект и симптом на разложението на определена обществена система или по-общо цивилизация поне в хронологическите рамки от Римската империя до Съветския Съюз и путинска Русия е неудържимото надигане на всевъзможни окултно-езотерични нагласи и практики.¹⁴ Зареждащият чаши с вода, поставени чинно пред съветските цветни телевизори в Русия и тук, Кашпировски сякаш беше вчера. Днес в Русия това е, например, системно поддържаният в Ютюб „информационен“ дискурс (включително и от представители на либералната опозиция, толерирани вътре в страната, вж. проф. Валерий Соловей) за окултистко-терапевтичните практики на Путин и неговия елит: допитвания до сибирски шамани чрез посредничеството на тувинеца Шойгу (по съвместителство министър на отбраната), извършване на окултни ритуали в тайгата, жертвоприношения на вълци, орли, мечки и др. (включително и с оглед на благоприятния момент за началото на специалната военна операция), оздравителни вани в кръвта на сибирски марали и т.п. Информационната стойност на този дискурс е без значение – подобни практики впрочем са твърде възможни, имайки предвид специфичната религиозност на императора на Третия Рим: „ръководството не вярва в бога [sic], но толкова по-важни за него са знаците на одобрение от страна на свръхестествените сили“. (ПЭ: 304) Симптоматичен в случая е дискурсът сам по себе си, в който се преплитат окултизъм, конспирология и напълно реална политика. „Някъде в недрата на този алгоритъм конспирологическите рулади на Вечните Вождове взаимодействат с елевсинската езотерика“ (ПЭ: 220). Пътешествието до Елевсина е освен всичко друго и сатирично „магично-реалистично“ описание на окултно-езотеричната хранителна среда на реалната политика в Третия Рим.

октомври-декември 2023

¹⁴ Ключова и вдъхновяваща настоящия текст е интерпретацията на фигурата на Боян Магесника в една „критическа история на настоящето“, профетично ситуирана „след Кримската война“, вж. Данова, С. Боян Магесника в историята на настоящето, *Нова социална поезия*, бр. 4, март, 2017 <<https://novasocialnapoezia.eu/2017/03/17/sirma-danova-boyan-magesnika-v-istoriyata-na-nastoyasheteto>>. Посетено на 12.10.2023. Сирма Данова отбелязва в заключението на изследването си, че в годините „на едно добре организирано оценностяване на родното“ Боян Магесника е „преимуществено шаман“, идеологически отговарящ за „укротяването на зверовете на историята“. Те ще бъдат отново пуснати от каишка близо век по-късно при следващата Кримска война чрез едно несъизмеримо по-мощно и пропагандистки виртуозно организирано оценностяване на родното – и отново с определящата роля преимуществено на шамани, медийни и буквално сибирски такива. Артистичното име на любимия певец на Путин и икона на рашизма, симулираща без грам въображение и усет естетиката на немския националсоциализъм, е *Шаман*. Името му по паспорт е не по-малко значещо, да не кажем симулативно, с оглед на етнофундаментализма и особеностите на родната специална военна операция: Ярослав Юревич Дронов.

Библиография

- Богданова, О. «Традиционный постмодернизм» рассказа В. Пелевина «Ника», *Вестник Санкт-Петербургского университета, Литературоведение*, Сер. 2, вып. 1 (№ 2), 2003. [Bogdanova, O. «Traditsionnyy postmodernizm» rasskaza V. Pelevina «Nika», *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta, Literaturovedeniye*, Ser. 2, vyp. 1 (№ 2), 2003]. <<https://cyberleninka.ru/article/n/traditsionnyy-postmodernizm-rasskaza-v-pelevina-nika>>. Посетено на 5.11.2023.
- Данова, С. Боян Магесника в историята на настоящето – *Нова социална поезия*, бр. 4, март, 2017. [Danova, S. Boyan Magesnika v istoriyata na nastoyasheteto – *Nova sotsialna poeziya*, br. 4, mart, 2017]. <<https://novasocialnapoezia.eu/2017/03/17/sirma-danova-boyan-magesnika-v-istoriyata-na-nastoyasheteto>>. Посетено на 12.10.2023.
- Пелевин, В. Ника – в: Пелевин, В. *Сумасшедший по имени Пустота*, Москва: Эксмо, 2020. [Pelevin, V. Nika – v: Pelevin, V. *Sumasshedshiy po imeni Pustota*, Moskva: Eksmo, 2020].
- Пелевин, В. *Числа*, Москва: Эксмо, 2021. [Pelevin, V. *Chisla*, Moskva: Eksmo, 2021].
- Пелевин, В. *Empire V. Бэтман Аполло*, Санкт-Петербург: Азбука-Аттикус, 2021. [Pelevin, V. *Empire V. Betman Apollo*, Sankt-Peterburg: Azbuka-Attikus, 2021].
- Пелевин, В. *КГБТ+*, Москва: Эксмо, 2022. [Pelevin, V. *KGBT+*, Moskva: Eksmo, 2022].
- Пелевин, В. *Путешествие в Элевсин*, Москва: Эксмо, 2023. [Pelevin, V. *Puteshestviye v Elevsin*, Moskva: Eksmo, 2023].
- Сабоурин, Вл. Митината любов. Последний роман на Виктор Пелевин – *Нова социална поезия*, бр. 31, ноември, 2021. [Sabourin, Vl. Mitinata lyubov. Posledniyat roman na Viktor Pelevin – *Nova sotsialna poeziya*, br. 31, noemvri, 2021]. <<https://novasocialnapoezia.eu/2021/10/23/vladimir-sabourin-mitinata-liubov-posledniiat-roman-na-viktor-pelevin>>. Посетено на 5.11.2023.
- Соколов, Б. «Феодализм уже наступил». Интервью с Владимиром Сорокиным, *The New Times / Новое время*, № 35 (303), 28.10.2013. [Sokolov, B. «Feodalizm uzhe nastupil». Intervyu s Vladimirom Sorokinym, *The New Times / Novoye vremya*, № 35 (303), 28.10.2013]. <<https://newtimes.ru/articles/detail/73573/>>. Посетено на 4.11.2023.
- Юзефович, Г. «Юзефович» рекомендует. Новая книга Виктора Пелевина «Путешествие в Элевсин», 29.09.2023 г. [Yuzefovich, G. «Yuzefovich» rekomenduyet. Novaya kniga Viktora Pelevina «Puteshestviye v Elevsin», 29.09.2023]. <https://www.youtube.com/watch?v=GIDqork6SzM&ab_channel=%D0%AE%D0%B7%D0%B5%D1%84%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>. Посетено на 17.12.2023.
- Dawisha, K. *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, New York: Simon & Schuster, 2015.
- Jaspers, K. *Die Schuldfrage* [1946]. In: *Karl Jaspers Gesamtausgabe*, Bd. I/23, hrsg. v. D. Kaegi, Basel: Schwabe Verlag, 2021.
- Piketty, Th. *Kapital und Ideologie*, München: Beck, 2020.
- Voegelin, E. *The New Science of Politics* [1952], Chicago: The University of Chicago Press, 1987.